کاریگەری پارە لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی ژیان لە شیعری (ئەگەر)ی جەماڵ شارباژێڕیدا (١).. نووسینی: عەبدوڵا سەلمان (مەشخەڵ)

دەقی شیعری (ئەگەر)
ئەگەر کوڕە ئاغایەکی بە زەبری قاسە پڕ ئەبووم
ئەگەر لە بەگزادەیەکی چەورخەری دەنگ گڕ ئەبوم
ئەگەر لە بازرگانێکی دیوەخان گەرم و گوڕ ئەبوم
ئەگەر بەڕێوەبەرێکی دەست ڕۆیشتووی دەست بڕ ئەبوم
ئەگەر خزمی ڕێگرێکی بە دەسەڵات و دڕ ئەبوم
ئەگەر لە قاچاخچییەکی سینی بەر بەسیخوڕ ئەبوم
***
ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بەیتێ
بەڵکو کەنوشیشت ئەبرد بە سەبەرم..
وەکو تانجی دوام ئەکەوتی تا بمگەیتێ
ئاغام.. بەگم.. قوربان.. گەورەم.. تاجی سەرم!
من نۆکەرم! (٢)

دەسەڵاتی پارە و کاریگەری لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی

مارکس دەڵێت (پارە گەورەترین ڕۆڵی لە دیاریکردنی ڕەوتی مێژوودا هەیە.)(٣) ئەم دیاریکردنەی ڕەوتی مێژوو، دیاریکردنی ڕەوتی ململانێ کۆمەڵایەتییەکانی نێوان چینەکانە. پارە کە لە پرۆسەی بەرهەمهێنان و ئاڵوگۆڕدا ڕوحی بەرهەم و کاڵایە. ئیتر بەهای پارە ئەو بەهایەیە کە لە توانایدایە کاریگەری بەسەر پەیوەندییەکان و هەست و نەریت و تەنانەت مەعریفە و زانستیش دابنێت. هێزێک کە دراو یان پارە هەیەتی لە بەهاکەیەتی. بەهای پارە بەهای ماددییە و لەژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵگەدا هەستی پێدەکرێت و کاریگەرییەکەی بەسەر سەرجەم جومگە و پێکهاتەکانی ژیانەوە دەبینرێت. کاریگەری هێزی پارە لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی، کاریگەری دەبێت لەسەر کلتوور و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان. بۆیە دەبینین پارە لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی نەک هەر ئیش لەسەر هاوکێشە سادەکانی ئابووری و بەرهەمهێنان دادەنێت،

بەڵکو بەگژ مەحاڵەکاندا دەچێتەوە و هاوکێشەی ژیان دەگۆڕێت و مۆری خۆی لە دروستکردنی کەسایەتییە کۆمەڵایەتییەکانیش دەدات. بۆیە دەبینین لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی پارە پردی نێوان ئینسانەکان و بەرجەستەکەرەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە. بێهۆ نییە دەبینین کە پارە جێی پەیوەندییە گەرموگووڕە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان مرۆڤەکانی گرتەتەوە. شاعیریش هاتووە ئیش لەسەر ئەم هێزەی پارە دەکات و واقیعییانە وێنای دەکات. بە وردبوونەوە لە شیعری (ئەگەر)ی جەماڵ شارباژێڕی کە لە دوو کۆپلەی سەرەکی پێکهاتووە، ئەو دیمەنە دەبینین کە شاعیر لەزمانی کەسی یەکەمەوە زۆر بەڕوونی ئەو پەیامە کۆمەڵایەتییە وێنا دەکات کە کۆمەڵگە گیرۆدەیەتی. پەیامی ناسینی دۆخ و باری سایکۆلۆژی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردستان. شاعیر سکاڵانامەی گەنجێکمان بۆ وێنا دەکات کە لەبەر ئەوەی هەژارە و کوڕی ئاغا و بەگزادە و بەڕێوەبەر و بازرگان و دەستبڕ و دز نییە، کەس ئامادە نییە بیکاتە زاوای خۆی کچی خۆی بداتێ. چی وای لە کۆمەڵگە کردووە ئەم هەڵوێستەی بەرامبەر بە کوڕێکی هەژار هەبێت؟ دەوڵەمەندخوازی چ پەرچوویەکە کە خەڵک لە ئاستییا نەرم و دەباشە و تەسلیمی دەبێت؟ پێوانەی هەژاری و دەوڵەمەندی لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری لەسەر چ بنەمایەکە؟ ڕۆڵی موڵکایەتی تایبەتی و پارە لە دروستکردنی ئەم دۆخەدا چییە؟ مێژووی نووسینی ئەم شیعرە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٦٧ی زاینی کە کۆمەڵگەی کوردستان کۆمەڵگەیەکی چینایەتی سەرمایەدارییە. لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریش هەمیشە لێکدژییەک بوونی هەیە لە نێوان بەرژەوەندی چینەکان. ئەوەی لە شیعرەکەدا ئاغا و بەگ و بازرگان و بەڕێوەبەری دەستبڕ و بەگزادە و ڕێگری بەدەسەڵات و قاچاخچی سینی بەر بە سیخوڕی بەیەکەوە بەستووەتەوە، پارە و دەسەڵاتی پارەیە. بە خوێندنەوەی کۆپلەی یەکەم وەک (هۆکار) ئەوە دەردەکەوێت کە ئەگەر ئەو کوڕە هەژارە گەنجە هێزی پارەی لە پشت بێت، ئەوا وەک (ئەنجام) دەتوانێت ژن بێنێت و تەنانەت وەک سەرگەورە و جێنتڵمان دوای بکەون و ببنە نۆکەری. مارکس دەڵێت (پارە وەفاداری دەگۆڕێت بە خیانەت، عەشق دەکاتە ڕق، ڕق بە عەشق، فەزیلەت بە ڕەزیلەت، خزمەتکار بە ئاغا و ئاغا بە خزمەتکار، دەبەنگی بە زیرەکی و زیرەکی بە دەبەنگی.)(٤) ئەم سیحرەی پارە لە سیستەمی سەرمایەداریدا هێندە بەهێزە کە سنوورەکانی چینەکان دەبەڕێت و نەک هەر بەرجەستەکەرەوەی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانە، بەڵکو ڕۆڵی گرنگ لە شێوەپێدانی سایکۆلۆژییەتی ئینسانەکان و چینەکان دەگێڕێت. هێزی پارە بەجۆرێکە لەتوانایدایە هاوکێشە کۆمەڵایەتییەکان هەڵگێڕێتەوە.

ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بێیتە

بەڵکو کڕنوشیشت ئەبرد بۆ سێبەرم..
وەکو تانجی دوام ئەکەوتی تا بمگەیتێ
ئاغام ..بەگم..قوربان..گەورەم..تاجی سەرم!
من نۆکەرم.(٥)

هەڵگێڕانەوەی ژیانی کوڕە هەژارێک بە تاجی سەر تەنها و تەنها لە توانای هێزی پارەدایە. ئەوە ڕاستە پارە دەتوانێت خوشگوزەرانی کاتیی دەستەبەر بکات، بەڵام هەرگیز ناتوانێت ئاسوودەیی هەمیشەیی بنیاد بنێت. پارە دەتوانێت ببێتە ئەو دەسەڵاتەی کە بوونیادی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان بگۆڕێت و خەسڵەتە کۆمەڵایەتییەکان ئاوەژوو بکاتەوە. پارە دەتوانێت دۆخی مۆڕاڵی ئینسانەکان پێچەوانە بکاتەوە، یان وەک مارکس دەڵێت (پارە هەموو سیفاتە بەشەرییەکان پێچەوانە دەکاتەوە.) (٦) بەرجەستەکردن و وێناکردنی دۆخی سایکۆڵۆژی مرۆڤەکان لەدەرەوەی یاساکانی ململانێی چینایەتییەوە یان لەدەرەوەی بەرژەوەندی چینایەتییەوە لە دەقی ئەدەبیدا ناتوانێت خزمەت بە خ□س□□□تی شۆڕشگێرانەی مرۆڤەکان بکات لە ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییەکانی ژیاندا. بلیخانۆف دەڵێت(هونەرمەند حوکم بەسەر شتدا نادات، بەڵکو وێنەی شت ئەگرێ)(٧) هەر بۆیەشە جەماڵ شارباژێڕی وێنای دۆخێکی بۆ کردووین کەجێی قێزلێبوونەوەیە. دەستبردن بۆ وەها بابەتێک و کردنی بە ناوەڕۆکی دەقێکی ئەدەبیی، خۆی ئاماژ□□ی خوێندنەوەی و تێگەیشتنی شاعیرە بۆ دۆخی کۆمەڵایەتی و ئابووری و تەنانەت سیاسی کۆمەڵگەش. بەمجۆرە پێموايە جەماڵ شارباژێڕی لەئاستانەی نووسینی ئەم دەقەکدا ئەوەمان پێدەڵێت کە:

یەک : شاعیر خاوەن تێگەیشتنی خۆیەتی بۆ کۆمەڵگە و دەبێت ئەدیبان و نووسەران خۆیان لەناو کۆمەڵگەدا ببیننەوە و بەشداری کارایان هەبێت لە دەست خستنە سەر کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگە و ئینجا هەوڵدان بۆ گۆڕینی ژیان.

دوو : نووسەر و ئەدیب دەبێت و دەتوانن ئەو کێشە کۆمەڵایەتی و ئابووریانە لە دەقەکانیاندا وێنا بکەن و دەقە ئەدەبیی و هونەرەرییەکانیان ئاوێنەی واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی کۆمەڵگە بن.

(دەسەڵاتی پارە هەمیشە و بەدرێژایی مێژوو لە وزەی مرۆڤ بەدەر بوووە.)(٨)ئەوە دەسەڵاتی پارەیە ئینسانی ژێردەستە کردووە و دووچاری چەوسانەوەی کردووە. جەنگین دژ بە دەسەڵاتی پارە و موڵکایەتی تایبەتی لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی جەنگینە دژ بە بەرژەوەندی تایبەتی دەستڕۆیشتووان و ستەمکاران. ئەمەش وا دەکات کە دەسەڵاتدارانی بۆرژوازی بەهەموو توانایانەوە نەهێڵن ئەو دژایەتیکردنە هەروا بە ئاسانی تێپەڕێت و هەڵدەستن بە ئەنجامدانی

گەلێ دژەکرداری کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی. جەماڵ شارباژێڕی شاعیر لەم شیعرەدا نایەت پارە و دەسەڵاتی پارە ڕەت بکاتەوە. ئەو داخی ئەوەی هەیە کە ئەو دەسەڵاتەی نییە. ئەمە خاڵی جیاکەرەوەی شۆڕشگێڕییەتی دەق و بەرھەمی ئەدەبییە. بۆیە جەماڵ شارباژێڕی لەم دەقەدا ئاماژەیەکی گرنگمان نیشان دەدات کە وێناکردنی ئەم ئاماژەیە تا بڵێی جێی بایەخە و بەبڕوای من کرێدتی شیعریی جەماڵ شارباژێڕی چەند هەنگاو دەبا تە سەرەوە، بەڵام ناتوانێت پەساپۆڕتی شۆڕشگێڕبوونی پێببەخشێت.

شیعری (ئەگەر) و ئیشکالاتی هونەریی

ئەم شیعرە بەڕواڵەت سادە و بەناوەڕۆک بەپێز و دەوڵەمەندە، بە زمانێکی سادە و ڕەوان نووسراوە و گوزارشتی لە دەسەڵاتی پارە و کاریگەری لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی ژیانی ئینسانەکان لە کۆمەڵکەی کوردستان کردووە. مەودای خەیاڵ تیایدا باڵا نییە. ڕێنووسەکەی بەپێوانەی ساڵی ١٩٨٣ خراپ نییە و باشیش نییە، دەڵێم باش نییە چونکە نەدەبوو لە دێڕێ یەکەم وشەی (ئەبووم) بە دوو واو و (ئەبووم)ەکانی دێرەکانی دوواتر بە یەک واو بنووسرێت. هەروەها نەدەبوو وشەی لۆکاڵی کە گرفتێکی گەورەش نییە لە دەقێکی وادا بەکار ببات، وەک وشەی (بەیتێ) کە دەیتوانی بنووسێت (بدەیتێ). شاعیر لە کۆپڵەی دووەم دێڕی یەکەم دەڵێت (ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بەیتێ) ئەم دێڕە لەڕووی داڕشتنیشەوە کەموکوڕی تێدایە. حەزت کرد ڕابردووە و دەبوایە ڕابردووی بەردەوام بووایە (حەزت دەکرد). لەم شیعرەدا دووبارەبوونەوەی سەرەتای دێڕەکانی کۆپڵەی یەکەم بە وشەی (ئەگەر) و ک□ت□ایی دێرەکان بە وشەی (ئەبووم)جوانییەکی بەخشیوەتە شیعرەکە. بۆیە ئەم دووبارە بوونەوەیە نەک خوێنەر تووشی وەڕسبوون ناکات، بەڵکو خوێنەر زیاتر هان دەدات بزانێت کۆتاییەکەی بەکوێ دەگات و چ ئەنجامێک دەداتە دەستەوە. وێنە سادەکانی کۆپلەی یەکەم هەر هەموویان لەڕێگەی ڕەگەزی(بەراوردکاریی)ەوە بوونیادنراون. بۆیە دەبینین فۆرم لەم دەقەدا هێندە سادەیە ناتوانێت پڕ بە پێستی ناوەڕۆکەکە بێت، یان باشتر بڵێم فۆڕمی شیعری (ئەگەر) لەئاست پەیامە کۆمەڵایەتییەکەیدا نییە.

سەرەنجام

دەقی شیعری(ئەگەر)ی جەماڵ شارباژێڕی گەرچی دەقێکی سادەیە و بەبۆچوونی من فۆرمی دەقەکە لەئاست ناوەڕۆکەکەیدا نییە و شاعیر دەیتوانی شیعرەکە بەهێزتر بنووسێت، بەڵام دەقی (ئەگەر) هەڵگری

ناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتی و پەیامێکی چینایەتی گرنگە، کە وەک زەنگێکی وشیارکردنەوە لە کۆمەڵگەی کوردستان پەنجە دەخاتە سەر کاریگەری هێزی پارە لەسەر ئینسانەکان و سایکۆلۆژییەتی کۆمەڵایەتییان. ئەو هێزەی کە نەک ئەمڕۆ لەسەرەتای هەزارەی سێیەمدا کۆتایی نەهاتووە، بەڵکو لە دەیەی شەستەکان زیاتر و کاریگەرتر مۆرکی خۆی لە ژیانی ئینسانەکانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا داوە، بۆ کۆمەڵگەی کوردستانیشەوە. هێزێک کە تا بمێنێت مرۆڤایەتی لە ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی ڕزگاریان نابێت. جەمال شارباژێڕی شاعیر، جگە لە عەشقی کوردایەتی و ئافرەت، چەندین ئاوڕدانەوەی کۆمەڵایەتی تریشی خستۆتە سەر خەرمانی بەرهەمە ئەدەبییەکانی و کە بۆ خۆی بۆتە ئاماژەیەکی درەوشاوەن لەنێو جیهانی نووسینی ئەم شاعیرە. (٩)

نووسینی: عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)
سەرەتای ساڵی ٢٠٢٣

-___________________

سەرچاوە و پەراوێزەکان :

(١)جەمال ئەمین عارف ناسراو بە جەمال شارباژێڕی شاعیر (١٩٤١ – ٢٠٢٣) لە کۆتایی دەیەی پەنجاکانی سەدەی بیستەمەوە دەست بە نووسینی شیعر دەکات و بە ماوەی زیاتر لە شەش دەیە لەنێو بزووتنەوەی شیعری کوردیدا چالاکانە بەرهەمەکانی بڵاو دەکاتەوە. جەمال شاعیرێکی نەتەوەییە کە سەرتاپا شیعرەکانی بە مەسەلە و کێشەکانی نەتەوەی کورد تەرخان کردووە. کێشەی کورد و ئازادی نەتەوە تەوەری بنەڕەتی بوونیادی شیعرییە لای جەمال شارباژێڕی. ئەو وشەی کردە مەتارێز بۆ بەرگری لە نەتەوەی کورد. جەمال یەکێک بووە لە ئیمزاکەران بەیاننامەی ڕوانگە و هەروەها دامەزرێنەرانی دەستەی نوێخوازی روانگە بوو لەگەڵ هەریەک لە شێرکۆ بێکەس و جەلالی میرزا کەریم و حوسێن عارف و کاکە مەم بۆتانی. شاعیر تا ڕۆژی ژیانئاوایی وەفادار مایەوە بە ڕێباز و ڕەوتی شیعری ناسیونالیستی کوردی و لەڕێگەی دەقە شیعرییەکانییەوە تێکۆشا کێشەی خۆشەویستی و سیاسی تێکهەڵکێش بکات. جەمال شارباژێڕی لەموەی ژیانیدا ژمارەیەک کتێبی بەچاپ گەیاندووە. دواجار ئەم شاعیرە لە ١٠ ی مانگی تەمووزی ساڵی ٢٠٢٣ لە لەندەن بە نەخۆشی شێرپەنجەی خوێن ژیانئاوایی لە شیعر و نووسین کرد و تەرمەکەی گەڕێنرایەوە کوردستان و لە قەزای چوارتا لە گۆڕستانی سەلیم بەگ بەخاک سپێردرا. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە سایتەکانی کوردیپیدیا و وێستگەنیوز

https://www.kurdipedia.org/default.aspx?lng=1&q=201002210956443564
https://www.westganews.net/dreja.aspx?=hewal&jmara=126361&Jor=1

(٢)ج□مال□ شارباژێڕی کۆشیعری (لەئەلبومی یادگارا) چاپخانەی ئۆفسێتی سەرکەوتن چاپی یەکەم ١٩٨٣ لاپەڕە ١٠. ڕێنووسی شیعرەکەم دەستکاری نەکردووە و وەکچۆن لە کتێبەکەدا هاتووە ئاوا نووسیومەتەوە.

(٣)Karl Marx and Fridrich Engels The Communist Manifesto, Oxford Worlds Classic, Oxford University Press USA 1992.

(٤)کارل□ مارکس دەسەڵاتی پارە لە کۆمەڵگەی بۆرژوازیدا وەرگێرانی لە ئەڵمانییەوە پێشڕەو محەمەد سایتی سبەی ٢١-٣-٢٠١٩
https://www.sbeiy.com/Details.aspx?jimare=11650

(٥)جەمال□ شارباژێڕی کۆشیعری (لەئەلبومی یادگارا) چاپخانەی ئۆفسێتی سەرکەوتن چاپی یەکەم ١٩٨٣ لاپەڕە ١٠.

(٦)کارل مارکس قوة المال في المجتمع البرجوازی ملخص بقلم اندرية فولكوف و ستيفن هيكس
https://ar.atlassociety.org/session/karl-marx-the-power-of-money-in-bourgeois-society

(٧)جۆرج بليخانوف الفن و التصور المادي للتاريخ ترجمە جورج طرابيشي دار الطليعة للطباعة والنشر بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص ١٩١.

(٨)جان فريفيل تێزەکانی مارکس – ئەنگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەرەوە وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری لەبڵاوکراوەکانی ناوەندی توێژینەوە و هزریی شەهید ئارام چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەرە ٤٨.

(٩)بۆ نموونە شیعری کرێکارم لە گۆڤاری ڕزگاری ژمارە ٥ ی ساڵی ١٩٦٩ لاپەڕە ٤٤ و ٤٥ و چەندین دەقی تر.

یـــــادەوەریم لەگەڵ شیعـــــری پێشڕەودا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، کاتێ قوتابی پۆلی پێنجەمی وێژەیی بووم، لە قوتابخانەی دواناوەندی ڕواندزی کوڕان، بە یەکەم جار پێشڕەو و شیعرەکانیم ناسی. ئەو کات لە ڕێگەی قوتابیەکی هاوڕێمەوە، کۆمەڵێ شیعری (شەو نییە خەونتان پێوە نەبینم و ڕۆژ نییە لێتان تووڕە نەبم) بینی و خوێندەوە. بە ڕاستی شیعرەکانی زۆر کاریان لێ کردم و چێژێکی بێ سنوورم لە دنیای شیعری پێشڕەو وەرگرت. بە تایبەتیش شیعرەکانی (کاك و نیازێك هەڵوەری و لە دەستم دە و نیازم وابوو) گەلێکی دیکەش. ئەو کاتیش، خەم لە کەف و کوڵی عەشقێکی ڕۆمانسیانەی کچێك دەژیام، کە ئێستاش کاریگەریەتی ئەو ڕۆژانەم بە سەر ماوە، ئیدی ئەمە وایکرد شیعرە ڕۆمانسی و دڵدارییەکانی پێشڕەو، ئەوەندەی تر لە ڕووی هەست و سۆزی ڕۆمانسی و خۆشەویستییەوە، کارم لێ بکەن و لە نێو دەریای خۆشەویستیدا کەیلی زیاتری شیعرەکانی بم و شەوانی درێژی زستان، ژووان لەگەڵ شیعرەکانی ببەستم و بە خەونی داهاتووێکی جوانەوە دەژیام و خەونی ڕەنگاو ڕەنگم دەبینی. بەڵام ئەفسووس، ئەو ڕۆژگارە کۆتایی هات و ئێستا کاتێ ئاوڕ لەو ڕابردووە خەمگینە دەدەمەوە، هەستێکی دڵتەنگی قووڵ دامدەگرێت و خۆزگەی ئەوە دەخوازم، کە کات هەمیشە هێزی ئەوەی هەبووایە بگەڕێتەوە ڕابردوو. ڕەنگە ئەمانە و زۆر شتی تریش هۆکاری ئەوە بن، کە من ئێستاش هەر لە ڕابردوو دەژیم و نوستالۆژیایەکی گەورەم بۆ ڕابردوو هەیە و بڕوام وایە بە هەموومان ئەگەر جوانییەك و پیرۆزییەك و خۆشییەك هەبوو بێت، ئەوا لە ڕابردوو بە جێماوە و دەبێ بەردەوام بۆی بگەڕێینەوە، بۆ ئەوەی لە ئافاتی ژیانی ئەو سەردەمە دوور بکەوینەوە. لە پاڵ شیعرە ڕۆمانسییەکانی پێشڕەو، شیعرە نەتەوەیی و شۆڕشگێڕییەکانیشی کاریان لێ کردم، چونکە ئەو ڕۆژگارە، سەروبەندی دنیای خامۆشی و نەهامەتی دوای کارەساتی ئەنفالی گەلی کورد بە دەستی ڕژێمی شۆفێنی بەعس بوو. هەموو ئەمانە بە سەر یەکەوە، تاسەی ئەوەیان نەشکاندم کە تەنها شیعرەکان بخوێنمەوە، بەڵکو بڕیارمدا سەرجەم شیعرەکانی ئەو کۆمەڵە شیعرە، بەدەست لە تێنووسێکدا بنووسمەوە ئێستاش ئەو تێنووسەم و وەکو یادگارییەکی جوان و پڕ بەها، هاوشێوەی ئەڵماسێکی بێ نرخ ماوە و لە کتێبخانەکەمدا هەڵم گرتووە، کە لە دوو توێی کتێبەکەمدا، چەند لاپەڕەیەکی بە دەست نووسراوی ئەو شیعرانە دەبینن.

پەرستی شیعرەکان کە لە تەنووسەکەدا بە دەست نووسیومەتەوە.

بێگومان ئەو سەردەمیش شیعرەکانی پێشەو، قەدەغە و یاساغ بوون، بۆیە ئەمە زۆرتر ریسکێك بوو بۆ ژیانەوە لە پێناو پێشەو و شیعرەکانی کردم. بەم جۆرە، پەیوەندی من و شیعرەکانی پێشەو دەستی پێ کرد. ساڵانی دواتر، کاتێ لە پەیمانگای مەڵبەندی مامۆستایان لە هەولێر وەرگیرام، هاوڕێکانم دەزانن هەر لە ژێر کاریگەریەتی ئەو عشقەدا، دیوارەکانی ژووری بەشە ناوخۆیەکەم بە شیعرەکانی پێشەو ڕازاندەوە. ڕۆژان هاتن و ڕۆژان تێپەڕین، ئەو عیشقە و ئەو شیعرانە لەگەڵم ژیان و ئەوەندەی تر، ئاشنای پێشەویان کردم و تامەزرۆی بینینیم دەکرد. من تاسەی بینینی پێشەوم وەك شاعیرێکی دیار، هەر لە خەون و خەیاڵە دابوو، خۆشبەختانە ئەو خەونە بووە ڕاستی و کاتێ گەلی کورد لەو بەشەی کوردستاندا ڕاپەڕینی بەرپا کرد، پێشەویش گەڕایەوە کوردستان و بە بەرکەت شاد بووەوە و زنجیرە کۆڕێکی ئەدەبی لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان ئەنجامدا. لەو سۆنگەیەشەوە، هاوڕێیانی گۆڤاری قەڵا لە ڕواندز، کە هەموویان شەیدای شیعری پێشەو بوون و خۆشیان شاعیر و نووسەر بوون و گۆڤاری قەڵایان دەردەکرد، کۆڕێکی شیعریان بۆ پێشەو لە مانگی نیسانی ساڵی 1992 دا، لە گۆڕەپانی قوتابخانەی پاشای گەورە ساز کرد. منی خوێنەر و شەیدای شیعری پێشەو، کاتێ بۆ یەکەم جار پێشەوم لە نزیکەوە لە نێو ئاپۆڕایەکی گەورەی جەماوەری بینی، شاگەشگە بووم بە دیتنی و لە خۆشیان نێو چاوانی ئەو شاعیرە نەتەوەیی و کورد و بە هەڵوێستەم ماچ کردوو چاوانم پڕ لە فرمێسك بوون. پێشەو، تا ئێستاش یەکێکە لەو شاعیرە خۆشەویستانەی، بەشێکی زۆری شیعرەکانیم ئەزبەر کردووە و شیعرەکانی دەخوێنمەوە. پێشەو لە ڕێزی شاعیرە دیار و کوردستانییەکانی ئەمەیە. ئەوەی پێشەو لە بەشێکی زۆری شاعیرانی تری ئەمە جیا دەکاتەوە ئەوەیە، کە هەر تەنها شیعر نانووسێت، بەڵکو شاعیرانەش دەژیت و ئاکاری شیعرییانە لە ژیانیدا پەیڕە و دەکات. بۆ ئێستاشەوە، پێشەو لە سەنگەری چینی چەوساوە، هەژار و بێ دەرەتانی ئەمە دایە و خۆی و شیعرەکانی داکۆکیکەرێکی سەرسەختی مرۆڤ و مرۆڤایەتین. پێشەو، هیچ کاتێك ئامادە نەبوو خۆی و شیعرەکانی، قەڵەم و هەڵوێستەکانی، بخاتە سەنگەری دەسەڵات و گەندەڵکاران و شیعر بۆ ئەو بە ناو شۆڕشگێڕانە بنووسێت، کە تا دوێنی خەونیان بە ئازادی کوردستانەوە دەبینی، کەچی ئێستا نەك خۆیان، بەڵکو هەفت پشتیشیان لە بەرهەمی بە ناو ئەو ڕاپەڕین و شۆڕشە دەخۆن و پێشمەرگەیەکی ئەو ڕۆژگارەش، لانەیەکی نییە تێیدا

بژیت. پێشەو، خەونی بە کوردستانێکی یەکسان و ئازادیخواز، کە مرۆڤ شکۆمەندانە تیایدا بژیت دەبینی. ئەو خەونی ئەوە بوو، کوردستانێك هەبێت چیتر منداڵە چاوگەشەکانی کورد، لە کەرکوك و شوێنەکانی دیکە، سواڵ نەکەن و لە برسان نەمرن، بەڵام ئەفسووس ئەو خەونانەی شاعیر بە درێژایی ژیانی لە تاراوگە بۆ کوردستانەوە دەیبینی، نەهاتنەدی. بەپێ ئیدی نەگەڕایەوە کوردستان و مەنفای کردە لانەی غەریبی خۆی. پێشەو، دەیویست جارێکی دیکە دار و بەردی بەرکەت بلەسێتەوە، بەڵام کام بەرکەت؟ ئەو بەرکەتەی لە نێو شیعری ئەودا هەموو دنیای لەوە دەبینی، یان ئەوەی چنگی بە نێو مۆدێرنە و ژیانی شارستانی وێرانیکرد. خەونەکانی پێشەو بە نیشتمان، خەونی گەورە و مەزن بوون، بۆ داخەوە نەهاتنە دی. پێشەو ڕەنگە هەمان ئەو وزە و تینە شیعرییەی جارانی بە هۆی چوونە نێو تەمەن و ژیانکردن لە غەریبی بە ماوەی نیو سەدە زیاتر نەما بێت، بەڵام شیعرەکانی هەمیشە ماونەتەوە و کاریگەریان لە سەر دنیابینی و بگرە ئەزموونی نووسینی گەلێك لە شاعیرانی گەنج و تازە نووس هەبووە، کە بە جۆرێك ڕەنگە لەگەڵ خوێنەوەیان، هەست بە دەنگ و ڕەنگی پێشەو لە شیعرەکانیان بکەین. پێشەو هەر تەنها شاعیرێك نییە، بە بڕوای من ئەزموون و قوتابخانەیەکی شیعریش بوو، بەپێی ئاسایی کەسانێك لە ژێر کاریگەریەتی شیعری ئەو، شیعر بنووسن و لاسایی بکەنەوە، وەلێ نابێ دواجار ئەوەمان لە بیر بچێت، کە پێشەو هەر پێشەوە و کەس ناتوانێت وەك ئەو بێت. ئەم شاعیرە، هەر تەنها شیعرەکانی نا، بەڵکو گوفتار و هەڵوێست و نووسینەکانیشی، وەك شیعرەکانی نەتەوەیانەن. کەم ڕووداوی مرۆیی و نەتەوەیانە هەیە لە شیعری ئەودا ڕەنگی نەدابێتەوە، هەر لە گیڤاراو شۆڕشەی ڕەش پێستەکانەوە بگرە، تا شۆڕشەکانی دیکەی سەدەکانی ڕابردوو. بە بڕوای پێشەو، شیعر هەڵوێست و یاخیبوونە لە دژی هەر ستەم و زۆرداریەك کە بیەوێت مرۆڤ زەلیل و دیل بکات، نا یەکسانی و نادادی کۆمەڵایەتی بێنێتە ئاراوە، بەپێی لە پاڵ شیعرە نەتەوەییەکانی، شیعری بۆ مرۆڤ و مرۆڤایەتیش گوتووە. ئەوەی تا ئێستا پێشەوی بە گەورەیی لە یادەوەری ئێمە هێشتۆتەوە تەنها شیعرەکانی نییە، بەڵکو هەڵوێست و دیدە مرۆیی و نەتەوەیەکانیەتی، ئەو ئاکارە جوانانەیە کە لە کەسیەتی و ژیانیدا هەن و کەس بە شاعیری دەسەڵاتێك و حزبێك و ئایدیایەك نایناسێتەوە و سەربەرزیشە لەوەی کە هەرگیز شیعری بۆ باڵای پیاو کوژان هەڵنەدا. ئەوەی لە ژیانی مرۆڤەکان دەمێنێتەوە، هەڵوێست و مێژوویانە، لە پای کارو ئەو ڕووداوانەی ڕوودەدەن. شاعیران، موڕکی نەتەوەن و دەبێ بە یەك مەودا لە نێوان هەمووان بووەستن. پێشەو کوردستانیانە بیر دەکاتەوە نەك ئایدۆلۆژیانە، بۆیەشە لە یادەوەری

هیچ نەوەیەكدا، ئەم شاعیرە و شیعرەكانی، بە سەر ناچن و كاڵ نابنەوە گەرچی بە داخەوە هەمان پێشەوی شەست و هەفتاكانیش نییە لە ڕووی شیعر نووسینەوە، كە ڕەنگە ئاوارەیی و تەمەن و نەخۆشی، فاكتەری سەرەكی ئەو دووركەوتنەوەیەی ئەو بن لە شیعر. مەرج نییە بۆ ئەوەی شاعیرێك بە نەمری بمێنێتەوە، ئیدی دەبێ تا هەتایە شیعر بنووسێت، ئەحمەد هەردی، تەنها ڕازی تەنیایی نووسیوە، بەڵام لە ئەدەبی كوردیدا، چەند هەردی دیكە وەك ئەو دروست بوون؟ پێشەو سەرمایەك و میراتێكی جوانی شیعری لە دوای خۆی بە جێهێشتووە، بۆیە ئەگەر بە تەنها گێڕانەوە و خوێندنەوەی شیعرە كۆنەكانیشی بێت، ئەوا دەنیام تاسەی خوێنەر دەشكێنێ. یادەوەری من لەگەڵ شیعر ی ئەم شاعیرە، نە كۆن دەبێت، نە بە سەریش دەچێت، چونكە هەمیشە شیعرەكانی یادی ڕۆژگارێكم دەنێنەوە بیر، كە بە خەون خەیاڵی ڕۆمانسیانە و عاشقانە دەژیام، ڕۆژگارێك كە دەزانم گوزەشتوە و تازە ناگەڕێتەوە، بەڵام ئەو ڕۆژگارە لە نێو شیعرەكانی ئەودا، بۆ من بە سەر نەچووە و هەر ماوە، بۆیە بە ئێستاشەوە شیعرەكانی دەخوێنمەوە و چێژیان لێ وەردەگرم گەرچی ساڵانێكیشە دووركەوتۆتەوە لە شیعر. بەڵام گێڕانەوەی ئێمە بە ئەو، گێڕانەوەیە بە ئەو میراتە شیعرییەی لە دوای خۆی جێی هێشتووە. میراتێك ئەوە دەهێنێت، هەمیشە بە چاوێكی گەورە و پیرۆز و نەمر سەیری بكەین. لەو ڕوانگەیەوشەوە ئێمە ەگەڕێنەوە سەر پێشەو، هەرچەندە بۆمن وەك خوێنەرو شەیاییەكی شیعری پێشەو، ئەم شاعیرە بە سەر ناچێت تا بگەڕێمەوە سەر شیعرەكانی. من ساڵانێك بوو، ەمویست كتێبێك لە سەر پێشەو بنووسم، ئەم بیرۆكەیە هەمیشە لەگەڵم دابوو، سوپاس بۆ خوا، دەرفەتی تەمەن و ژیانی پێدام، كتێبەكە بنووسم، بۆ من بڵاوبوونەوەی ئەو كتێبە، وەك ئەوە وایە، سیزیف ئاسا، بەردێكی گەورەم لە سەر شان لا چووبێت، كە تا بەر لە نووسینی ئەو كتێبە، بەردەوام هەستم كرووە بە كۆڵمەوەیە. پێشەو هەر تەنها شاعیرێك نییە، بەڵكولای من هێمای جوانییەكانی سەردەمێك و قۆناغێكی تایبەتی ژیانی خۆشمە، كە دەتوانم بە قۆناغی خۆشەویستی و ڕۆمانسییەت و یەكەم عشق ودوا عشقی ژیانیشمی بناسێنم. من لە هیچ كام لەو كتێبانەی پێشتر چاپ و بڵاوم كروونەتەوە، باسی خۆم نەكرووە، بەڵام لەو كتێبەدا، چونكە تایبەتە و یادەوەری سەردەمێكی جوانم دەنێتەوەیاد، ئیدی لە پەراوێزی یادەوەریم لەگەڵ شیعری پێشەودا، ناڕاستەوخۆ باسی ژیانی تایبەتی خۆم لە ڕۆژگارێك كردووە كە چیرۆكێكی تایبەتی ژیانی خۆمە. بە ناڕاستەوخۆیی باس كرووە، چیرۆكێك چەند ڕۆژگار بە سەر بچێت، تازەتر دەبێت!

*مەبەستم ئەو کتێبەیە، کە لەو ڕۆژانەی ڕابردوودا، بەناوی (لە ژێر ساباتی شیعری پێشەودا) چاپ و بڵاوکرایەوە.

مێـــژوی کـــورد و کوردســـتان.. خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

نوسینی: محەمەد مەردۆخی
وەرگێڕانی: عەبدول کەریم محەمەد سەعید
خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

ئاڵۆزی مێژو لەرابردوی نەتەوەی کوردا کارەساتێکی جەرگ بڕ و پڕ لەپرسیار و گومان بووە، لەڕووی شێواندن و سڕینەوەو شاردنەوەو زۆر شێوازی تر لەلایەن دەوڵەتانی ناوچەکەوە. کەمی و نەبونی سەرچاوەو مێژو نوسی و نەبونی بواری رۆشنبیری و رێگەی میدیای زیاتر بابەتی مێژوی کورد وەك مینێك وابووە.
ئەوەی ئەو تاریکاییەی رەواندەوە و رابردویان روناك کردەوە دەرکەوتنی کۆمەڵێك کتێبی مێژویی گرنگ بون. یەکێك لەو کتێبانە مێژوی کوردو کوردستانی محەمەد مەردۆخییە، بابەتێکی ئەکادیمی پڕ لەزانیاری گرنگ بۆ پشت بەستن بە پتر لە سەد سەرچاوەی گرنگی جیهانی و رۆژهەڵات ناسانەوە نوسیوێتی. لە پێدابونی ئادەمیزادەوە هەتا فەرمان رەوایەتی کەرشی گەورە ئاوێنەیی نەخشەو وشەو رستە و روداوەکانی مێژووی ورد نیشان دەداتەوە.
رابردویەك جێگەی سەرسوڕمانە بۆ میللەتێکی وا لەو هەمو سەروەریانەیەوە ئێستا ژێردەستە بێت.
مەبەستی وەرگێڕ لە وەرگێڕانی ئەم کتێبە دەوڵەمەند کردنی ئەدەبی کوردییە لەزانیارییە مێژوییەکان و خزمەت کردن بە مێژوی کوردو ئیسلام و سود گەیاندن بە رۆڵەی کورد لە هاوکێشەی چاکەو خراپەی رابردویان، بەبێ ستایش و لایەنگیری هۆزو تیرەو لایەن و دەسەڵاتێك و وەك کەسێکی دڵسۆزو زانا بە بەرژەوەندی نەتەوەی کوردو پتر لەسەدو بیست و پێنج کتێبی گرنگی لەو بوارانەدا نوسیوە.
کورتەیەك لە ژیانی محەمەد مەردۆخی:
مەردۆخ لەبنەڕەتەدا وشەیەکی ئاوێتەی سورییە(مەر + دۆخ) مەر:

واتای ئاوێنە یان کوڕ. دۆخ: واتای خود(زات) یان خودی خودا
دەگرێتەوە، دروست کەری نییە، خۆی پەروەردگار و دروست کەرە. یان
خودی خودا وێنەی نییە، یان کوڕی خودا، یان خودی خودا.
بابلی و فارسەکان وشەی مەردۆخیان بۆ بتەکانیان بەکار هێناوە،
بەکورتی واتای زانایەکی خاوەن پایەیە لەناو کۆمەڵدا،
ئەمیر محەمەد مەردۆخی باپیرە گەورەی بنەماڵەی مەردۆخییەکانە و
لەو ڵاتی شامەوە رووەو هەورامان هاتون بۆ پەرەپێدانی ئاینی
ئیسلام، لە گوندی دەرگا شێخانی هەورامان نیشتەجێ بون.
شێخ محەمەدی شێخ عەبدول موئمین ئیمام و خەتیبی شاری سنە بووە،
لەساڵی 1878 هاتۆتە دنیاوە.
ناوەرۆکی کتێبەکە:
سەرەتا لەنەخشەیەکی جواندا ناوچە کوردنشینەکانی هەمو کوردستان،
بەپێی پیتی ئەمجەدی دەنوسێتەوە، لە(ئەبووجس□ر□ ی ناوچەی
خانەقینەوە هەتا هیزل لەناوچەی موسڵ و کۆی گشتیان (246) ناوچەیە
سەرتاسەری کوردستان دەگرێتەوە.
بەشی یەکەم- بەندی یەکەم. گوزەرانی گشتی.
نوسەر لێرەدا شیکردنەوەیەکی کورتی مێژو دەکات و ئاماژە بەوە
دەکات نابێت لەواقیع دەربچین، ئەوەی عەقڵ بڕوای پێدەکات و
دەیسەلمێنێت. باس لەو جیاوازیانەی مێژو نوسین دەکات لەسەردەمی
رابردودا دەماو دەم گێڕدراونەتەوەو جیاوازیان دروست کردووە. لەو
لەسەردەمی نوسینەوەدا ئەو جیاوازیانە کەم دەبنەوە، مێژونوس دەبێت
بایەخ بەپاشماوەی دێرین بدات و بەردو شاخی هەڵکەندراوو کۆشك و
تەلارە بەجێماوەکان بەسەر بکاتەوە. لەمانەوە شارستانیەت و
پێشکەوتنی ئەو سەردەمانە بەدەست دەهێنرێن.
زۆر لە مێژونوسان پەیوەندی زۆریان بەعەرەبەوە هەیە، بنەڕەتیان
دەگێڕنەوە بۆ سەر عەرەب و نەتەوەی کوردیش بەسامی ناو دەبەن. ئایا
کورد لەعەرەبە یان لە ئارییە؟ ئەو مێژونوسانە با سەرنجی
کتێبەکانی سی و حەوت سەدە لەمەوبەر بدەن هەتا ئێستایش جێگای
بڕوای نوسەرانن و زۆر بەی مێژووی میسر و ئێران لەو سەرچاوانەوە
وسراونەتەوە. دەبێت مێژونوس پشت بە دوو سەرچاوەی گرنگ ببەستێت،
پاشماوە دێرینەکان و نوسراوە کۆنەکان، ئەگەر لەو دوانەوە هیچی
دەست نەکەوت بگەڕێتەوە بۆ هەڵسوکەوتی ناوچەکەی خۆی نەکو بێگانەو
رۆژهەڵات ناسەکان.
نوسەر رای هێردۆت دەهێنێتەوە: ((ئەوەی دەیبیستم دەینوسم، ئیتر
مەرج نییە راست بێت، لەم هاوکێشەیەشدا باسی مێژویی دیاری دەکات،
پێویستە پشت بەچوار شتی سەرەکی ببەسترێت:
1 – پاشماوە دێرینەکان.

2 – کتێبە مێژوییەکان.
3 – مێژوی ناوچەکە.
4 – گەڕۆك و ڕۆژهەڵات ناسەکان)).
ئاماژەیش بەزۆر لەو هەڵانە دەکات کەوتونەتە ناو مێژووەوە، نمونەی(
شەریف الدولە) فەرمانداری کوردستان واتە شاری(سنە) دەهێنێتەوە،
سەرگەرمی کوژاندنەوەی راپەڕینی گەڵباخییەکان بووە،
بەئەلیکۆپتەرێك ناوچەکەی بەسەرکردۆتەوە فەرمانبەرێك هاوکاری
کردووە، پرسیاری ناوی گوندەکی لێ کردووە، گوتویەتی: (نازانم)،
هەر بۆ(نازانم) ناوی گوندەکە تۆمار کراوە. لەزۆر نامیلکەو
کتێبەکاندا ناوی کەیقومار و کەیکاوس وتوس وفەریبەرز وئازیدەپاك
وبەهمەند وئەسفەندیار بەهەڵە نوسراون. یۆنانییەکانیش ویستویانە
هەر ناوێك بە هەر زمانێك بووبێت لەگەڵ زمانەکەی خۆیاندا
بیگونجێنن. ڕۆژهەڵات ناسەکانیش لسەر مێژوی کورد یەك رایان نییە،
هەرکەسەیان بەپێی بۆچونی خۆی نوسیوێتی. بۆ نمونەیش ڕۆژهەڵات ناس
سیرکیتك دەڵێت: (کۆمەڵەی میتانی تیرەیەکن لەهۆزی کاسی).
پڕۆفیسۆر سیایزار نوسیوێتی: (میتانی تیرەیەکن لەهۆزی سۆیاری).
.
نوسەر لەشیکردنەوەی مێژوییدا زیاتر لەسەرچاوەی بێگانە سەرچاوە
میلییەکان بە جێگەی بڕوا دادەنێت، ئەو روداوانەی پێش نوسین و
خوێندنەوە رویانداوە پێویستە پشت بەپاشماوە دێرینەکان و داستانە
دەماو دەمییەکانی خەڵکی ناوچەکە ببەسترێت.
بەندی دووەم: پەیدا بونی ئادەمیزاد.
مرۆق لەکوێ پەیدابووە.
زەوی پارچە ئاگرێك بووە بەخێرایی سەڕانەوەی زۆر بووە، بەپێی
ساردبونەوەی ئاژەڵ و گیاندار و مرۆق دروست بون، وەك لەتەورات و
قورئانیشدا هاتووە، ڕەگەزی مرۆق لەئادەمەو ئەویش لەگڵە.
ئاو و هەوا و ڕۆژ و گەرمی کاریگەریان لەسەر دروست بونی
زیندەوەران هەبووە. بەگشتیش ئامادەبونی ژیان دەبەستێتەوە بەبونی
مادەی زیندو شە.
دەربارەی زەمەنی پەیدابونی مرۆقایەتی ئاماژە بەجیاوازی دەکات
لەلای مێژو نوسان. ناتوانرێت زەمەنێکی دیاریکراوی بۆ دابندرێت.
بەندی سێیەم: نەژادی ئادەمیزاد و ناو بردنی گەل و هۆزەکانی.
زانا ڕەگەز ناسەکان و ڕەگەز و نەژادی ئادەمیزاد، دەکەن بەچوار
بەشەوە(سپی و ڕەش، سور و زەرد) وا دیارە(سورو زەرد) لەڕەگەزی(
سپی و ڕەش)ەوە دروست بوبێتن. ئەو دوانە بەبنەڕەتی مرۆق دادەنرێن،
پەروەردگار لەئادەم پەیدای کردووە. تەورات دەڵێت: (نەوەی حام
بەهۆی سەرپێچی کرنیان بەچەند گوناحێکەوە ڕەش بوون، نەوەی سام

بەسپێتی مانەوە).
مێژوو لەسەر ئاینەکان لایان وایە: یان بەهۆی گوناحەوە ڕەش بون یان بەهۆی تێکەڵاوی ڕەژەی کیمیاییەوەیە. رای جیاوازیش لای مێژو نوسان هەیە. نابێت تەنها ڕەگەزی مرۆڤایەتی بەکۆمەڵەکانی نوح ناو ببرێت، لافاوەکە هەمو جیهانی نەگرتەوە، بۆ نمونە ئەمریکا.
سامییەکان بەم بەشانە دیاری دەکات: عەرەب، جولەکە، ئاشوری، کلدانی، خەڵکی بابل، شام، ئارامییەکان. (فینیقییەکان) لە تەوەاتدا بەنەوەی حام ناسراون. ناوی ئارییەکانیش دەکرێتە سێ بەشەوە:
1 – هیندییەکان.
2 – ئەوروپییەکان، لاتینی، ئەڵمانی، نەسلاوی، سەڵتەکان.
3 – ئێرانییەکان، فارس – کورد. جگە لەمادەکان و ئارارتییەکان(هیندو ئەوروپی- ئێرانی) پێکدەهێنن.
بەندی چوارەم:
1 – دەربارەی ڕەگەزی ئاری و تیرەکانی.
وشەی ئاری بەمانای ئاگر دێت، لەئارەوە هاتووە، ماناکەی ئاگرە، وشەی ئاری بەمانای ئاگرپەرست بون و مامییەکان بت پەرست بون و سامییەکان خواپەرست بون. وشەی ئەهریمەن لە دو وشە پێکهاتووە(ئاهر) و (مەن) واتا شەریکی یەزدان، کاری چاك، ئاهورا کاری خراپ، ئەهریمەن.
ئاری3400 پ.ز. رون نییە بەرایی تەفانییەکانی سەردەمی نوح بون لەئەنجامی روداوێك لەمێژودا دوچاری بەڵاوبونەوە و کۆچ کردن بون، یان نا.
بەندی پێنجەم: دەربارەی نەتەوەو هۆزەکانی ئاری:
بریتییە لە(ئەنردان، لاتین، جەڕمەن، ئوسلاو، سلت، هایی، بلاج، چەغزی، ئابادیان، ئادیان، ئاجامی، مادیان، پارسەکان).
1 – ئەنردان و هیندییەکان و دانیشتوانی ناوچەی سەند و پەنچ ئاوسیك و کشمیر.
2 – لاتین: فەڕەنسی، ئیسپانی، پورتوغالی، ئیتالی، ڕۆمانی.
3 – جەرمەن لەهۆزەکانی ئەڵمان، ئینگلیز، سایکس، ئەسك،ندنافیا کورك پێکهاتون.
4 – ئەسلاو: بریتین لەروسەکانی پۆڵەندا، لەهستان، سرب، چیکی.
5 – سلت: پێکهاتون لەبومییەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوا.
6 – هایی: ئەمانە ئەرمەنەکانن، ئارارتیشیان پێ دەڵێن.
7 – بلاج: لەدانیشتوانی بولغاریا، بەلجیکا پێکدێن.
8 – چەغزی: بەشێکن لەروسەکان، سەقالییەکان.
9 – ئابادیان: ئابادانیشیان پێ وتون و ئەو ئاریانەن بەناوی ئابادی گەورە ناو دەبرێن.

10 – ئادیان: ئازادیانیان پێ وتون، رەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر ئازاد ئابادان، واتە مەهاباد، بەدەستی نەمارد کوژراوە،
11 – ئاجامی: ئارییەکانی بنەماڵەی(یاسان جام) دەگەڕێنەوە سەر(شای مەهبول).
12 – مادایان: ئارییەکان نەوەی(مادا) ی کوڕی یاخت کوڕی نوح، هۆزەکانی(ئەلوار، کیلاب، دەرام، فەزاران، لەم بەرەیەن.
وشەی مادا لەسەردەمی نۆیەمی پێش زایندا بڵاوبوەوە. بەڵام وشەی کورد هیرەدەت دەڵێت: (مادەکان لە بنەڕەتدا نەوەی ئارین).
13 – پارسەکان: بریتین لەوئاریانەی لەو وڵاتی- سفن- پارسی ئێستا و لەکەناری دەریای عومان و روباری ئەهواز جێ گیربون.
بەشی دووەم: دەربارەی کورد و کوردستان.
بەندی یەکەم: پەیدابونی کورد پێش چەند هەزار ساڵ پێش زاین، هۆزەکانی کورد لەرۆژهەڵاتەوە بەدرێژایی روباری دیجلە لەریزە چیای زاگرۆز هەتا کەنداوی عەرەبی و کەناری دەریای عومان رۆیشتون، لەرۆژ ئاواوە، بەدرێژایی روباری فورات و کەمەڕە شاخی تۆرس هەتا سوریا و شاخەکان و کەناری دەریای سپی.
زۆربەی مێژو نوسەکان بەشی یەکەمی کورد ناو دەنێن کوردی رۆژئاوا یان ئاراراتی بەشی دووەم ناو دەنێن کوردی رۆهەڵات یان(مادیان) زیاتریش مینورسکی.
بەندی دووەم: دەربارەی رابردوی کورد:
بەشێوەیەکی گشتی بریتییە لەبەڵگەی مێژویی و پاشماوەکانی کورد و بەسەر پێنج سەردەمدا دابەش دەبن.
1 – لەسەردەمی پێش مێژووەوە لەچەند هەزار ساڵەی پێش مێژووەوە هەتا ساڵی(3600) پ. ز. دەگەڕێتەوە.
2 – 3600 هەتا 853 پێش زاین سەردەمی پەیوەندی لەگەڵ (سەمەرییەکان- ئەکەد- علوی، ئاهور عیلا.
3 – 853 هەتا 550 پ. ز. سەردەمی فەرمان ڕەوایەتی ماد هەتا کەیخسرەوی گەورە.
4 – 550 هەتا سەردەمی ئیسلام.
5 – کورد لەسەردەمی ئیسلام بەدواوە.
بەندی سێیەم: دەربارەی نوسین و زمان و دین و خوڕەوشتی کورد.
سەرەتا کورد و فارس بەخەتی بزماری نوسیویانە، دوایی بەپیتی ماسی سوراتی، ئارامی، سریان، یۆنانی، لەسەردەمی ئیسلامدا خەتی کوفی بەکارهاتووە.
نووسین لەسەدەی دەیەمی پێش زاین پیاوێك بەناوی(ماسی سوراتی) پەیدابوو، بەپێی پیتە ئەبجەدییەکان چەند پیتێکی دۆزییەوەو لەسەری نووسین و هەڵسوکەوت کراوە، هەتا نزیکی هاتنی ئاینی ئیسلام

ئەو پیتانە بەکارهاتووە، لەگەڵ ئەوەشدا خەتی(ئارامی، سریانی، یۆنانی)یان بەکارھێناوە.

زمانی هەر چوار هۆزەکەی کورد(لۆلۆ، گۆتی، کاسیۆ، شۆبار) هەریەکەیان ماوەی زمانێکی تایبەتی خۆیان بون. بەڵام لەیەکەوە نزیکن و هەموی هەر یەك زمانە.

ئێستا زمانی کوردی لەچوار شێوە زمان پێك دێت:(کرمانج، گۆران، لۆڕ، کەلهوڕ).هەریەکە لەمانەیش بون بەچەند بەشێکی تر و شێوەیان جیاوازە.

سی سرنی سیمس دەڵێت: زمانی کوردی خاوەنی گۆڕانکاری تایبەتی خۆیەتی و جیاوازیەکی زۆری لەگەڵ زمانی فارسیدا هەیە و زۆریش لەو کۆنترە.

ئاین و خوڕەوشت لەسەرەتادا رون نییە لەدوای هاتنی کوردەوە بۆ ئەم جێگایانە، ئاهورا پەرست بون، روناکی پەرست، ئاهوڕامەزدا، واتا خاوەنی هێز و دەسەڵات، ئەهریمەن نیشانەی هێز و تاریکی، دوایی کەوتونەتە ژێر کاریگەری زەردەشتەوە.

بەندی چوارەم: دەربارەی کوردستان

ژمارەی دانیشتوانی هۆزەکانی کورد؟

هەردو بەشەکەی کوردستان، رۆژهەڵات و رۆژئاوا دەگرێتەوە، لەسەدەی هەشتەمی کۆچیدا شانزە ویلایەت بووە، کوردستان 630000 کم چوار گۆشەیی□ ب□ریتییە لەپانتایی روبەرەکەی و ویلایەت و شارەکانی پێکهاتووە لە شەش ویلایەت

1 – دیاربەکر.

(دیاربەکر، میافارقین، ماردین، ئەسیبین، ئارغەنی، سورەك، ئاماد، جزیرەی ئیبن عومەر، نەیشاپور، سەعرەت، نەرجەکی، بۆتان).

2 – موسڵ

ا (موسڵ، ئەربیل، سولەیمانی، یستان، کەرکوك، سنجار، عەقرە، کفری).

(سنە، بیجاڕ، سەقز، بانە، هەورامانی تەخت، ویلایەتی ساوجبلاخ، کرماشان، سونقوڕ، کەنگاوەر، کەرەند، هارون ئاباد، زەهاو، هەرسین.

و: لوڕستان. شارەکانی خوڕەم ئاباد، سیمڕە، مەلایەر، نەهاوەند. تووسرکان.

بەم شێوەیە هۆزەکانی کوردستان شی دەکاتەوە، بەشی ئارارات بەشی رۆژهەڵات و وڵاتی ماد، سەرنج دەخاتە سەر هەرسێ دەوڵەتی(کلدانی، ئاشوری، عیلام) پێکهاتەی دەوڵەتی ئاشور فەرمانڕەوایەتی کلدانییەکان، فەرمانڕەوایەتی ماد، فەرمانڕەوایەتی کەسایەتی و زانای ئەدیبانی کورد.

بەکورتی ئەم کتێبە گرنگییەکی زۆری هەیە چی لەروی زانستی و بەڵگەی

مێژوویی و چی لە رووی ئەمانەتی زانستی و کارکردنی ورد و نوسینەوەی مێژویەکی نادیار بایەخی تایبەتی خۆی هەیە.
سەرچاوە: محەمەد مەردۆخی کوردستانی. مێژوی کورد و کوردستان. بەغداد. 1990. چاپی یەکەم. چاپخانەی ئەسعەد. وەرگێڕانی. عەبدول کەریم محەمەد سەعید.

لەژمارە 36 ی گۆڤاری دیوان لە 1/4/2024 دا بلاوبۆتەوە.

خۆتان مەگرن، جارێ نایەت.. نەوزاد بەندی

تەبعەن نیشانەشکێنانی هەرێم لیستی موچەی مانگی 3 بە تەرفیعەوە
ئەنێرن ، بەغایش دوای دوو هەفتە وەفدێ ئەنێرێ ئەڵێ :
ئەمە چییە ئەم ئیسرافە ؟
وا ئەزانن قولەی قافە ؟

ئەمانیش ئەڵێن :
بە تەرفیعەوە خۆشترێکە ..
هەمووی پارەی حوشترێکە ..

دوای سێ هەفتە بەغا ئەڵێ:
خوشک و مریشکتان دەردێنم ئەگەر تەرفیعەکەی لێ نەکەنەوە ..

سەرۆکی ئیقلیم قاچ ئەکوتێ بە عەرزاو ئەڵێ:
بێ تەرفیع تەعەدایە
میللەت لە دڵمانایە..

میللەتیش هاواری لێ بەرزئەبێتەوە ، ئەڵێ:
براکەم تەرفیعمان ناوێ
مردین بۆ نان و ئاوێ

بەغا ئەڵێ :
خەزێنەی دەوڵەت بۆشە
ئێوەیش وەزعتان ناخۆشە

سەرۆکحیزبێکی موعارەزە ، بە خۆی و پۆشاکێکی گرانبەهاوە ، تازە لە
گەرماو و ماکیاج و مەساج هاتۆتەوە ، هەڵمی لێ هەڵئەسێ ، خۆی
تووش□□ کردووە ئەڵێ :

ئەناحە ناحە ناحە
ئەو میللەتە گوناحە

وەزیری کاروب□□□کەری قیتار و میترۆی هەرێم تووش□□ ئ□بێ و
بەیاننامەیەکی حەوت لاپەڕەیی ئەنێرێ بۆ موسڵ ، تیایدا بەم دێڕە
دەست پێ ئەکا :
ئێمه به چی تێ ئەگەن ؟
ئەی ئێوە کەی پێ ئەگەن ؟

ڕابەرێکی ئیسلامیی زۆر گرنگ ، بە خۆی و ڕیشێکی ماش و برنجی و
ساقۆیەکی میلدارەوە ، زۆر بە هێواشی و بە پێکەنینەوە ئەڵێ :

ناردنی قەوائیم بە تەرفیعەوە
چۆن قبوڵ ئەکرێ لەلای شیعەوە ؟
ئێمەیش هاوخەمین لەگەڵ خەڵکیدا ،
بە دڵێکی موتیع و زۆر واسیعەوە ..

کوتلەی سەدر دێتە سەر خەت و ئەڵێ :

ئێمە حەز ناکەین وا بێ ..
دە با وا نەبێ وا بێ ..

پاقلە فرۆش و حەواسڵی مریشک فرۆشەکان مان ئەگرن ..ئەو خەیاتانەی
کە تەنها کاوبۆ قارس ئەکەن ، بایکۆت ئەکەن و موزەکەرەیەک ئەدەنە
نەتەوە یەکگرتووەکان ..مامۆستای ن□ازی ه□□ش□ ل□ □ دار و بەرد
ئەکەن ، سێ چوار دارلاستیک بەدەست ، حەوت هەشتێکیان لێ ئەپێچنەوە
..لوقمە قازی فرۆشێک سوێند و قورعان ئەخوا لە بەیانییەوە کیلۆیەک
لوقمەقازی فرۆشتوە ئەویش بە نیوەقیمەت و بە نەخۆشێکی شەکرە ..
لفکە فرۆشێک لە کەناڵێکی فەرمییەوە ئەڵێ نازانم من ڕزقم نەماوە ،
یان خەڵک گەڕ بوون ..
پەڕەمێز فرۆشێک بە قەتار و ئەڵڵاوەسییەوە ، تێکچوونی خۆی
ڕائەگەیەنێ ..کۆمەڵێ تەلەبە هەر لە خۆیانەوە مەکتەبێ ئەسووتێنن
..جومله فرۆشێک سەروحەج جڕتێ بۆ کابینەی حکومیی ئەکێشێ ..
کۆمەڵێک ژن داوای تەڵاق ئەکەن .. ڕەباعێکی دەولیی هەرچی ئاسن و
ئیسپرینگ و دۆمبەڵانسی هەیە ، هەڕاجیان ئەکا و کەسیش لێی ناکڕێ

..مەلایەکـــی 12 عیلـــم بە ســـەرخۆشیی ، لە مینبەرا ئەگیـــرێ .. کۆمۆنیستێکی دایک و باوک کۆمۆنیستی و پور و نەنک مولحید ، ئەچێ بۆ عەمــرە و بە ســیواکێکی بە قەدەر شمشێــرەکەی حەزرەتــی عەلــییەوە دێتەوە .. دوو کـــافێ ، نێرگەلەکانیـــان ئەکەن بە خێـــری مەولـــوی پێغەمبەر ، بەغا بینێرێ .. نانەقەیسی فرۆشێک یەک دنیا جنێو به کوردو کوردستان ئەدا .. بانگخوازێ بە قوڕگی پڕ لە گریانەوە باس لە خێزانێ ئەکا یەک مەقەڵی خەڵوزیان گەشاندۆتەوە ، کەچی گۆشتیان نەبووە بیخەنە بانی .. خاوەنی سەمونخانەیەک لەناو عەجانەکەدا ، به ڕووتیی لێی پاڵ ئەکەوێ ، ئەڵێ تا بەغا نەینێرێ موجازەفە بە هەویـــری مـــاڵ و منـــاڵمەوە نـــاکەم .. کۆمەڵێ خوێنـــدکاری زانکۆ ، مەنجەڵێ نیسکێنەی خەست بۆ ئەنجومەنی وەزیران ئەکوڵێنن .. وەزیری دارایی بە بیجامەیەکی بازەوە لەحزەیەک دەرئەکەوێ و دوای ئەوە کەس نازانێ چووە بۆ کوێ .. قو□ف□□ فرۆشەکان هەڕەشەی ئەوە ئەکەن ژێر پردەکە گڕ تێ بەردەدەن ..

وەلحاسڵ مـــانگی 7 ، دوای مەڕاسیـــمێکی وزاری و بە ئامـــادە بـــوونی کۆمەڵێ میـــوانی ئیقلیمـــی و هەنێ ڕەئیـــس وزەرای خـــانەنشین بـــووی ئەفەریقا و نێردەری یو ئێن و برازایەکی جیڤارا ، بە بێ تەرفیع موچەکە دێت ، نیـوەی مۆزەفیـنی ئەقـلیم شێت بوون و نیـوەکەی تریشیان سوێن و قورعان ئەخۆن به قاقەزی بیست و پێنجیی نەبێ وەری نەگرن .

ـــــ وێنەکە ، هی دوو سێ حوتن کە لە چاوەڕوانی موچەی مانگی مارتا ، مانگی تەموز بوون بە ماسی زینە ــــــ
ئیتر بۆ پێشەوە ..

گ□قاری زمان و زار ژمارە ١٢

[بۆ خوێندنەوەی ژمارە ١٢ی گ□قاری زمان و زار کلیکی ئێر□ بکەن..]

[Zman_W_Zar12Download]

یەکەمین ئیڤێنتی دیداری ئەدەبی کوردی-ئەڵمانی لەشەقڵاوە ب□□ێوەچوو.. ئامادەکردنی: ئیسماعیل محەمەد

دەمژمێر ٢١ی ڕۆژی ٢٠٢٤-٣-٢٥ شەوی پێنجشەممە لەسەر هەینی، دیدارێکی ئەدەبی و هونەری بۆ خاتوو ‘جانین ڕیگۆ جان’ نووسەر و ئەدەبدۆستی کوردی بەڕەگەز ئەڵمانی لە هوتێل بەسمە ئەلسەفیر. لەلایەن سەنتەری ڕۆشنبیری شەقڵاوە وەسازکرا

دڵشاد کاوانێ ڕێکخەری دیدارەکە بە خەباتی ڕاگەیاند کە دیدارەکە لە دوو بەش پێکهاتبوو، ئەدەبی کوردی لە ئەڵمانیا لەلایەن وەرگێڕ سابیر سەبری کاری وەرگێڕانی بۆکرا، بەشی دووەمیش گۆرانی کولتووری ئەڵمانی بوو، چەند گۆرانییەکی کلتووری ئەڵمامی پێشکەش کرا، کە لەلایەن ژەنیاری گەورەی کورد مامۆستا چەتۆ نەورۆز کاری میوزیکی بۆ کرا.

خاتوو جانین لەو دیدارەدا ئاشکرای کرد کە بە مەبەستی پڕۆژەیەەکی هاوبەش لەگەڵ دڵشاد کاوانی نووسەر و ڕۆمانووس هاتۆتە کوردستان و کە بەنیازن لە داهاتوودا لە وڵاتی ئەڵمانیا بەهاوبەشی ئەنجامی دەدەن. لەهەمان کاتدا سەرسامی خۆی بۆدوایین ڕۆمانی دڵشاد کاوانی بەناوی فڕینی پردەکان دەربڕێ کە لە ڕێی زمانی ئینگلیزیەوە خوێندویەتییەوە، ئەم ڕۆمانەی وەک سەرک□شت□کی گەورەی ڕۆمانی کوردی بۆ جیهان بینیی، بۆیە بەپێویستی زانی کە بگەڕێتەوە ئەڵمانیا و کار بۆ ناساندنی ڕۆمانەکە بە گەلی ئەڵمانی دەکات.

لە کۆتای ئیڤێنتەکەشدا قەڵغانی ڕێزلێنانی دۆستی کورد لەلایەن کاروان کەریمخان قائیمقامی قەزای شەقڵاوە پێشکەشی خاتوو ‘جانین ڕیگۆ جان’ کرا.

ئامادەکردنی: ئیسماعیل محەمەد

Janin Riegow.can

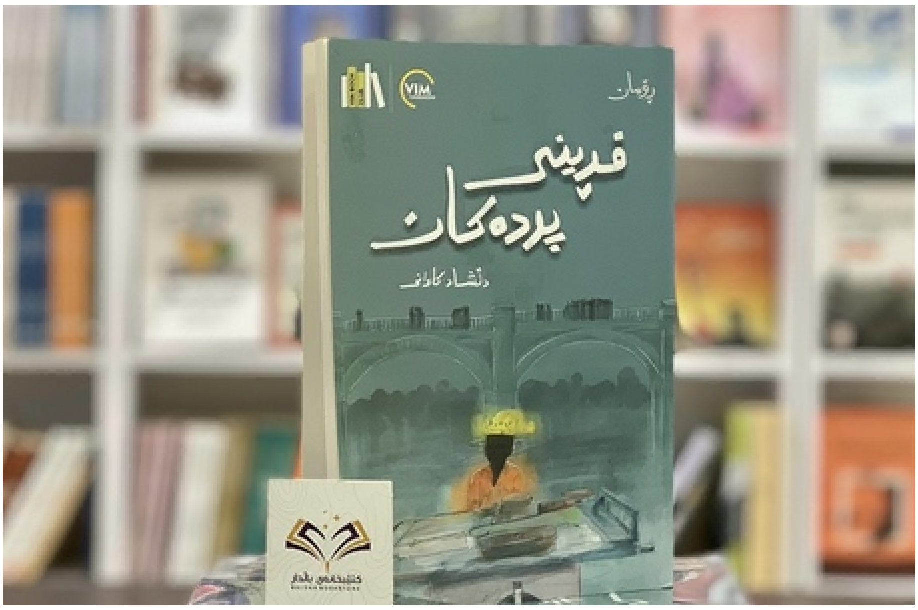
ڕۆمان
قڕینی
پردەکان
دڵشاد کاوانی

قەپی پاشکەوت.. کەنعان مەدحەت

بۆم نییە بە شەو بڵێم تاریک دامەکە
بەڵام بە مافی خۆمی دەزانم
لە گوێی ڕۆژ بگرم و پیایا بسرەوێنم
هەرچی زووترە هەڵبکا.
بۆم نییە بە مناڵان بڵێم
خەوی، بە خۆراک و
جل و بەرگ بۆ کەس مەگێڕن.!
بەڵام بە باوکان دەوێرم بڵێم
گان ڕاگرن
مناڵ بەخێوکردن
گیرفانی دەرەقەتداری دەوێ.
قرتاوە موچەی سێ و چوار مانگ جارێ
کەس تێر و کەس کەسیش
پۆشتە ناکا
تکایە دەست بە بەنەخوێنەوە بگرن
تا دەسەڵات
لە رووی پشکی بەرکەوتو و دەستکەوتی ناوخۆ
ڕێژەی تێکەڵاوبوون، دیار و
قەپی پاشکەوت یەکلا دەکاتەوە!

کەنعان مەدحەت

سۆناتای نیگەرانی.. ستیڤان شەمزینی

نیگەرانم، نیگەران
پەپولەکانی ئەم بەهارە ناتوانن

دیلانێ بە رۆحی خەزاناویم بکەن
هێندەی سیزیف ماندووم
ئەم بەردە قورسەی ژیان
بە من ناڕواتە
سەر لوتکەی بەختەوەریی
من چی لە ئەستێرەیەکی پیانۆژەن بکەم؟
گەر شەوێکی هێمنم نەبێت
چی لە کاسەی سەرم بکەم؟
گەر خەونێکم نەمابێت بیبینم
تازە لە دەست دەرچووم
چی قاوەگرەوەی دنیایە
چارەنووسی دڵمیان بۆ ناخوێنرێتەوە
هەرچی شادومانی نێو گەردوونە
قۆپچەی پێکەنینی منی پێ ناکرێتەوە

دنیا زۆر بچووک بۆتەوە
شتی گەورە
لە باوەشیدا جێی نابێتەوە
دنیا زۆر تاریک بووە
رووناکی لە چاوی تۆراوە
دنیا زۆر تەسک بۆتەوە
کراسی خۆشەویستی
بە بەری ناکات
من چیم داوە لەم دنیا لێڵە؟
خۆ چاوی شیعرمی تێدا هەڵنایێ
چیم داوە لەم سەحرای ژیانە؟
خۆ تۆوی عەشقی تێدا شین نابێت
تێناگەم
تاکەی دەست بەدنیاوە دەگرم؟
لە کاتێکدا
ئازار تارمایی ئاسا بەدوامەوەیە
هێشتا تێناگەم!.

لە ژیاندا

بە نێو ژانەکاندا رەت بووم
لە ئازارەکاندا
بەناو ژیاندا تێپەڕیم
لە خۆشەویستیدا
بەنێو شیعردا رەت بووم
لە شیعردا
بەناو خۆشەویستیدا تێپەڕیم
لە خەوندا
بە نێو رابردوودا رەت بووم
لە رابردوودا
بەناو خەوندا تێپەڕیم
لە ئاگردا
بە نێو عەشقدا رەت بووم
لە عەشقدا
بەناو ئاگردا تێپەڕیم
لە دڵی مەعشوقدا
بەنێو خەمدا رەت بووم
لە خەمدا
بەناو دڵی مەعشوقدا تێپەڕیم

٢٠١٩-١-١١
ئەڵمانیا – بیلەفێلد

زریوەی رەحم بکوژێنەوە.. ستار ئەحمەد

نەمزانی… هەور لەخۆت دەپێچێت و
دوای هەناسەی (با) دەکەوی .
دەبیتە پەلکی ئەستێرە و
نایەیتەوە بۆ سەر زەوی.

ئەو ساتانەی ….
هەناسەم دەبووە شیعر و
پارچەی شکاوی دەروونمی”
بەشەماڵا بۆ دەناردی.
نەمدەزانی …
وردە ئەشکی لوتکەی چیای”
وەکوو بەفراو مات و ساردی.
شەوانێکی عاشقانەو
ئەلبوومێکی وشەی جوانی.
گەڵای سێوێکی وردیلەی ..
چوون ئاورێشم نەرم و نیانی.
برینی ناخم خوێن رێژە ..
پەنجەکانت…!!
پێنج گێلاسی رەنگاورەنگن.
پێنج مۆمی کز داگیرساوو.
پێنج هۆنراوەی ه□□رزاوی.
پەڕەی شیعرێکی بێدەنگن.
بیرت دەکەم …
لەگەڵ هوزاری ئاسمان و
رەوتە سەمای نیگای خۆرا.
ئەو کاتانەی زەمین دەگری،
ئاسمان بۆ دابڕانی تۆ ..
ئەستێرەکانی هەڵوەری و
خوێنی هەناوی داچۆڕا .
وەرەوە گەر بۆ ساتێك بێت ..
لە ژوانگەم بمێنەوە .
لەگەڵ داگیرسانی جگەرەیەکا ،
زریوەی رۆحم بکوژێنەوە.

ستار ئەحمەد